

ASPECTE DOCUMENTARE PRIVIND PIUĂRITUL ȘI DÎRSTĂRITUL DIN ȚARA BÎRSEI (SECOLUL AL XVIII-lea – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-lea)

de LIGIA FULGA

E unanim acceptată ideea că în abordarea unor cercetări cu profil cultural sau etnografic se face apel mereu la informații din diverse domenii, necesare tocmai pentru a rezolva în mod competent dificultățile ce apar în elucidarea unor aspecte de o mare complexitate, întâlnite în cadrul cercetărilor de acest gen. Astfel, recunoscînd caracterul interdisciplinar al metodologiei moderne adoptate în cercetările etnografice¹, introducem în acest context importanța materialului documentar oferit de arhivă care furnizează studiilor etnografice, reale și, totodată, valoroase date asupra unor ocupații dispărute demult în anumite zone ale țării. Mai mult chiar, valorificînd conținutul documentelor, aceste surse informative sînt în măsură să completeze anumite aspecte și, fără exagerări, pot să devină puncte de reper solide în argumentarea unor trăsături definitorii privind investigarea unor ocupații dispărute. În acest sens, folosind drept suport informativ o serie de documente aflate în custodia Arhivelor statului din Brașov, vom încerca să conturăm cîteva aspecte referitoare la practicarea piuăritului și dîrstăritului de către populația sătească din Țara Bîrsei în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*.

Se știe că tehnica piuăritului și dîrstăritului apare pentru prima oară în cadrul economiei naturale închise a țaranului român care produce, în exclusivitate, pentru nevoile sale stricte casnice. Deși nu ne-am propus să ne ocupăm despre vechimea acestui meșteșug în Țara Bîrsei, totuși în lucrarea de față sînt menționate documente ce sugerează acest lucru, amintind de privile-

¹ Romulus Vulcănescu, *Etnologia și folcloristica*, Ed. Academiei, Buc., 1975, p. 92.

*) În domeniul care ne interesează, contribuții importante a adus Cornel Irimie în monografia *Țărti Bîrsei*, vol. I, Ed. Academiei, Buc., 1972, cap. *Instalații, meșteșuguri și alte îndeletniciri*, p. 342–357. Despre practicarea piuăritului în alte zone au scris: Lucia Apolzan, *Portul și industria casnică textilă în Munții Apuseni*, Buc., 1944, p. 87–91; Cornel Irimie, *Pivele și vîltoarele din Mărgintimea Sibiului și de pe Valea Sebeșului*, în *Studii și comunicări*, 2, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1956, Ion Chelcea, în *Etnografia Văii Bistriței*, Buc., 1973, cap. V. Industria sătească. 1. Pive de bătut sumani, 2. Steze, p. 397–419.

giile „strămoșilor“ noștri care aveau dreptul să confecționeze zeghe și chiar să posede pive sau dirște.

Trebuie precizat că sfera preocupărilor noastre se limitează la prezentarea acestui meșteșug exercitat *numai de locuitorii satelor din Țara Birsei*, meșteșug care, în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, ia o deosebită amploare, având drept consecință transformarea producției de tip casnic într-un timp relativ scurt, într-o producție de mărfuri ce are în vedere vânzarea produselor. În secolul al XVIII-lea, industria textilă sătească din Țara Birsei, formată în majoritatea cazurilor de meșteșugarine breslași români, se dezvoltă în paralel cu activitatea breslelor brașovene care își pun amprenta asupra factorilor specifici ce caracterizează practicarea dirstăritului și piuăritului în această zonă.

Coordonatele care fixează activitatea de piuărit și dirstărit în contextul general al meșteșugului pe bazat prelucrarea fibrelor textile, prezent atât în sfera de preocupări a postăvarului, țesătorului de lină sau perpetarului breslaș brașovean cât și a țaranului nebreslaș din satele vecine Brașovului, comportă două aspecte: primul se referă la participarea parțială a țaranului nebreslaș la procesul de muncă a meșteșugarului breslaș care recruta mâna de lucru din rîndul populației sărace de la sate, iar al doilea se referă la exercitarea completă și independentă a tehnicii țesutului, cu toate operațiile de prelucrare, meșteșugarul nebreslaș permițându-și în acest caz, libertatea să confecționeze și să vîndă produse specific românești cum ar fi de pildă zeghea, straiul, cergile, saricile etc.

În primul caz, folosirea frecventă a forței de muncă din rîndul satelor a avut drept consecință transformarea lor în adevărate sate „specializate“ în anumite operații de prelucrare a linii și cînepii, după cum se informează un document din 1796 care precizează că „majoritatea locuitorilor din împrejurimi trăiesc din *tors*“². Operațiile la care erau utilizați țaranii vizau mai mult primele faze de prelucrare a materiei prime cum ar fi cardarea, dărăcitul sortarea, spălarea, uscarea și în sfîrșit torsul linii³, restul operațiilor care presupuneau însă o tehnică superioară erau rezervate măștrilor brașoveni. Același lucru se poate spune și despre situația unor pivari români care erau folosiți în mod constant de breslași: „... maeștrii pivari (breslași, n.n) de fapt nu există, însă postăvarii și perpetarii țin români pregătiți pentru acest lucru care dau la piuă materialele lucrate de postăvari și perpetari. Pivele aparțin postăvarilor și perpetarilor“⁴.

O deosebită importanță acordăm însă celui de al doilea aspect care pune în evidență practicarea completă și independentă a tuturor fazelor de prelucrare a linii, deci și faza care ne interesează pe noi, anume tehnica piuăritului și dirstăritului, foarte răspîndită în Țara Birsei în perioada de care ne ocupăm. Pentru a argumenta cu informații documentare practicarea pe scară largă a piuăritului și dirstăritului de către locuitorii satelor situate în

² Arhivele Statului Brașov; Moisuc, Elena, *Industria textilă din Brașov și Țara Birsei, Catalog de documente*, vol. I, Buc., 1960, doc. nr. 1277, p. 359. (Se va prescurta în continuare *Ind. textilă ... catalog doc. nr. ...*).

³ *Ind. textilă ... catalog doc. nr. 1177, p. 231.*

⁴ *Ind. textilă ... catalog doc. nr. 358, p. 146.*

această zonă, încercăm să subliniem amploarea acestui meșteșug prin semnalarea instalațiilor specializate în acest sens, frecvente în întreaga Țară a Birsei precum și a produselor românești care în anumite faze de finisare sînt date la pive, dirște sau viltori. De asemenea, ca urmare a dezvoltării vertiginose a industriei sătești care se baza pe o producție de mărfuri de mari proporții tocmai pentru a satisface necesitățile pieții, am reușit să desprindem din documentele brașovene cîteva aspecte semnificative ale concurenței ce apare între meșteșugarii nebreslași din Țara Birsei și brisitele postăvarilor, țesătorilor de lînă, perpetarilor din Brașov.

1. *Răspîndirea instalațiilor specializate* în prelucrarea fibrelor textile (pive, dirște, viltori) presupune în primul rînd prezența unor condiții hidrofizice favorabile, adecvate. Astfel, regiunea muntoasă a Carpaților meridionali alimenta depresiunea Țării Birsei cu o bogată rețea de ape curgătoare limpezi și cu un debit relativ constant. Așa se explică faptul că anumite zone cum este aceea a Branului, Zărneștilor, Timișului sau a Scheilor se „specializează” în piuarit și dirștărit, dacă ținem socoteală de prezența numeroasă a pivelor și dirștelor semnalate în aceste zone de documentele din Arhiva statului din Brașov.

Analizînd conținutul materialului documentar din secolul al XVIII-ea, aflăm într-un act judecătorec din 1732 de existența unei dirște la Turcheș, în posesia unui român: „Barbul Radului cu soția Stanca cer Magistratului să dispună menținerea lor în posesiunea dirștei moștenite de la Paraschiva, soția lui Voinea dirștarul și soacra lui Barbul”⁵. Un document din fondul Stenner ne convinge că în 1700 existau dirște în Schei ca fiind proprietatea românilor: „Petru, fiul lui Vasii Curnegru „dirștarul ot Schiai”, către „Andriaș Hianig” adeverește că-i vinde de bunăvoie dirșta lui pentru suma de fl. 110 și 3 holde cu dreptul să stea la dirștă cît va trăi și să aibă venitul după straiie în schimbul unei arenzii de 6 ort pe an”⁶. În anul 1783 s-a construit „pe hotarul Rișnovului o dirștă”⁷, la Zărnești, în 1746 erau „două dirște ale lui Stanciul dirștarul și Stanciul Crăciun”⁸, iar în 1804 „Magistratul arată că popa Bratu Baiul împreună cu 23 de coloni din Zărnești cu cerut să se lase mai departe în stăpînirea posesorilor, cele trei dirște din Zărnești. Dirștele au fost construite de strămoșii lor, din propriile mijloace, una acum 200 ani, alta acum 150 ani, a treia cu 50 de ani în urmă...”⁹.

E interesant de precizat că documentele nu semnalează dirște aflate în posesia breslașilor brașoveni, ci ele aparțin în exclusivitate doar dirștarilor români.

Acest lucru este explicat de însăși caracterul funcțional al dirștelor care serveau în principal la finisarea produselor românești (saricile, straiiele, cergile etc.) ce împodobeau interiorul nostru țărănesc sau constituiau piese din componența portului românesc. Dirștele îndeplineau două operații necesare în prelucrarea țesăturilor, atît îngroșarea lor cît mai ales scoaterea părului de la straiie și sarici pentru a realiza acel aspect mișos specific acestor produse.

⁵ *Ind. textilă ... catalog doc. nr. 133, p. 75.*

⁶ *Arhivele Statului Brașov, Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin, vol. I, Buc., 1955, doc. nr. 184, p. 40.*

⁷ *Ind. textilă ... catalog doc. nr. 987, p. 201.*

⁸ *Ind. textilă ... catalog doc. nr. 178, p. 90.*

⁹ *Ind. textilă ... catalog doc. nr. 61, p. 30.*

În secolul al XVIII-lea, în Țara Birsei, pe lângă dirște, crește și numărul pivelor, spre nemulțumirea breslașilor brașoveni, care devin concurați din ce în ce mai mult de industria sătească din jurul Brașovului. „Dacă înainte vreme erau permise numai două pive în satele românești, Tohan și Zărnești, fiecare din ele numai cu două ciocane (Hämmer), iar acestea nu aveau voie să facă mai mult postav decât e necesar nevoilor casei”¹⁰, referitor la secolul al XVIII-lea posedăm numeroase documente care atestă marea frecvență a pivelor construite de românii care se ocupau cu piuatul postavului. Un document din 1728 ne informează că în timp ce breslașii cereau Magistratului să reducă pivele din Tohan și Zărnești, „s-au construit pive în susul Branului și în Târlungeni”¹¹; în 1748 exista deja o pivă la Codlea cu obligația să nu facă decât zeghe¹², în Satulung apare o pivă în anul 1768¹³, ca în conscrierea aceleiași posesiuni din 1786 să aflăm de existența „unei pive (panni tunsoria) în locul Epres și alta pe valea Gircin”¹⁴. De altfel, zona aglomerată cu instalații de pive era valea Timișului, folosită în acest scop atât de locuitorii celor patru sate situate în vecinătate, cât mai ales preferată de postăvarii și țesătorii de lână brașoveni care încercau să-și construiască pive pe Timiș, cu toate că majoritatea pivelor lor se aflau în Schei; acestea însă erau insuficiente în fața cerințelor mereu crescînde ale breslașilor care s-au înmulțit. Un document din 1788 arată motivele pentru care breasla țesătorilor de lână solicită permisiunea de a-și construi o pivă pe valea Timișului: „Breasla are nevoie de acest loc pentru construcția unei pive, căci cea din Schei nu este suficientă, atât din cauza că apa este în cantități reduse, căci ciocanele grele ale pivei au nevoie de mai multă apă decât o moară de de măcinat¹⁵, cât și fiindcă numărul măștrilor a crescut de la 20 cât era cu ani în urmă, la 60”¹⁶. Un alt motiv pentru care postăvarii solicitau Timișul este faptul că iarna pivele din Schei erau nevoite să-și întrerupă activitatea din cauză că apa îngheața, breslașii brașoveni fiind siliți să-și dea postavurile la pive, străine, cum ne semnaleză un document din 1782: „piua lor din Schei nu poate lucra postavuri prea bune din cauza apei murdare care se scurge de la alte pive afară de aceasta, apa de la piua din Schei îngheață, astfel că iarna nu pot lucra; din această cauză au fost nevoiți iarna să dea postavurile la piua din Zărnești”¹⁷. Dirstarii și pivarii de pe Timiș se pling în fața Magistratului de intenția țesătorilor de lână de a-și instala o nouă piua, din pricină că numărul pivelor și morilor e deja destul de mare iar debitul de apă va scădea și mai mult dacă se va construi o nouă pivă, localnicii pivari fiind astfel constrinși să-și înceteze activitatea¹⁸.

¹⁰ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 321, p. 133.*

¹¹ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 119, p. 72.*

¹² *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 184, p. 91.*

¹³ Gernot Nussbächer, *Posesiunile orașului Brașov din epoca feudală, partea I, Brașov, 1972, p. II—III—IV—V—5. (Manuscris la Arhivele Statului Brașov).*

¹⁴ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 919, p. 274.*

¹⁵ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1253, p. 350.*

¹⁶ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1254, p. 350.*

¹⁷ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 475, p. 174.*

¹⁸ vezi nota 2

Materialul documentar atestă prezența numeroasă a pivelor nu numai pe valea Timișului ci și la Tohan în 1794¹⁹ sau Zărnești unde existau trei pive atedate în anii 1770, 1771, și 1774²⁰, ori la Crizbav unde în 1792 se afla de asemenea o piuă²¹. Practicarea dirștăritului și piuăritului ia o asemenea amploare la începutul secolului al XIX-lea încît posesiunea Bran avea în arendă în 1801, 10 pive și 7 mori de zeghe²². Cînd „popa Dumitru Babeș, colibaș din Bran, cere permisiunea să construiască o piuă pe teritoriul Branului,“, i se dă un răspuns negativ pe motiv că „ceilalți colibași care au pive au rugat să nu se mai construiască una nouă, căci nici ei n-au destul de lucru“²³.

Prin urmare, asistăm în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea la o mare dezvoltare a piuăritului și dirștăritului devenind astfel unul din meșteșugurile sătești importante pentru locuitorii din această zonă. Breslașii brașoveni „se văd amenințați în prosperarea breslei lor din cauza concurenței *extrabreslașilor care aveau pive în toate satele*“²⁴. Astfel, tehnica dirștăritului și piuăritului se generalizează ca urmare a atragerii industriei săsești de prelucrare a fibrelor textile în circuitul comercial, interesată în primul rînd de cerințele pieții. În acest mod, meșteșugarul nebreslaș prejudiciază interesele breslașilor brașoveni care aveau pretenția de monopol exclusiv în acest domeniu; de aceea, ei cer de repetate ori să fie desființate sau limitate pivele din satele vecine Brașovului; cu scopul de a reduce, într-o oarecare măsură, efectul distrugător al concurenței.

Documentele istorice care amintesc deseori de pive sau dirște se referă de cele mai multe ori la obligațiile posesorilor de a plăti anumite taxe anuale fie castelanului de la Bran, fie Magistratului Brașovului: în anul 1794, „birăul din Bran, Ion Perșoiul cere să i se permită să construiască o piuă pe propria socoteală contra unei taxe anuale, în locul unde a fost odinioară una, dar s-a distrus de război...“²⁵. De asemenea lui „Illyes colonul din Crizbav i se lasă în posesiune mai departe piuă contra unei taxe...“²⁶. O sursă prețioasă de informații, o formează contractele de arendă încheiate cu posesorii pivelor sau pentru anumite posesiuni. De exemplu, „Dumitru Babeș, colibaș din Bran cere să-și mute piuă care a avut-o pînă acum pe hotarul Tohanului, care a fost arsă și jefuită de hoși, pe terenul Branului... contra unei arende anuale“²⁷. Un alt caz e acela al morarului Bătso Mihaly din Târlungeni, posesor al unei pive arendate, pentru care trebuia să verse în casa dominală anual 2 galbeni sau 9 fl. ren“²⁸. În cazul în care pe posesiunea arendată se află instalații de pive se recurge la inventarierea întregii instalații care se evaluează la un anumit preț. Aceste contracte de arendă ne furnizează indicii prețioase asupra tipurilor de instalația modulului de funcționare a produselor prelucrate — aspecte de importanță majoră pentru studiul etnogra-

¹⁹ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1208, p. 339.*

²⁰ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 476, p. 174.*

²¹ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1167, p. 328.*

²² *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1468, p. 420.*

²³ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1209, p. 339.*

²⁴ vezi nota 7.

²⁵ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1203, p. 338.*

²⁶ vezi nota 21.

²⁷ vezi nota 19.

²⁸ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1139, p. 321.*

fic al acestor bunuri de cultură materială²⁹. În acest sens, studiind un contract de arendă încheiat pe 15 ani pentru posesiunea Satulung în anul 1786 apare schematic descrierea elementelor funcționale de bază ale unei pive și mori de măcinat:

- locuința, camera și casa morii din lemn în valoare de 155 fl. ung.
- o sobă — 1.20 fl. ung;
- roata de apă — 5 fl. ung;
- axul principal — 3 fl. ung;
- roata dințată — 1 fl. ung;
- a doua roată de apă — fl. ung;
- roata dințată — 4 fl. ung;
- scaunul roții — 6 fl. ung;
- jghebul — 6 fl. ung;
- partea cu butucii și lada cu făină — 12 fl. ung;
- clădirea de deasupra pivei — 7 fl. ung;
- instalația de fier — 19.40 fl. ung;
- roata de apă — 3 fl. ung;
- axul — 4 fl. ung;
- troaca cu 6 ciocane — 1 fl. ung;
- fierăria — 4 fl. ung;
- jghebul — 2 fl. ung;
- 2 „vultore“ — 3,50 fl. ung;³⁰

Din această inventariere sumară e important de reținut, printre altele, și elementul care face referire asupra tipului de pivă care a funcționat în secolul al XVIII-lea. În monografia Țării Birsei, Cornel Irimie afirmă că tipul cel mai răspândit în această zonă este piva cu maie sau pisălogi, o formă mai potrivită pentru apele de munte cu debit mic³¹. Având ca punct de referință constatarea sa, considerăm că expresia „troaca cu 6 ciocane“ acoperă ceea ce înseamnă în termenii de specialitate consacrați piva cu pisălogi sau piva cu ciocane fără coadă. Numărul pisălogilor variază de la două pînă la șase „ciocane“: pivele din Zărnești erau prevăzute numai cu două „ciocane“³² cea a colonului Ilie din Crizbav și o piva de pe apa Gîrcinului aveau cîte patru „ciocane“, ca să aflăm apoi că piva din Satulung arendată în 1786, a fost construită cu șase „ciocane“. Numărul crescînd al „ciocanelor“ demonstrează cerințele sporite pe care trebuia să le îndeplinească o piva, posesorii ei urmărind să piveze o cantitate cît mai mare de postav cu economie de timp.

Pe lângă aceste informații care privesc modul de funcționare și construcție a unei pive, documentele ne relatează prezența unui complex de instalații țărânești care folosește același principiu de funcționare bazat pe forța hidraulică; lângă piva din Satulung inventariată în urma contractului de arendă din 1786, apare descrisă și o moară de măcinat; piva de pe Gîrcin coexistă cu o moară de ovăz. De asemenea un document din 1807 ne informează că „Radu Voina sen., vâtaf la Dirste pe riul Timiș, cere Magistratului să aprobe

²⁹ Irimie, Cornel, în *Țara Birsei*, Ed. Academiei, Buc., 1972, p. 347.

³⁰ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1069*, p. 305—306.

³¹ Irimie, Cornel, *op. cit.*, 342, 353—354.

³² vezi nota 10.

³³ vezi nota 30.

ginerelui său, Moisi Moraru ... să construiască o moară de pisat crupe și mei, precum și o piuă, pe locul cedat de Radu Voina³⁴; sau la Zărnești se afla în 1801 o piuă, o moară de pisat și o presă de oțet în posesia unui singur proprietar³⁵. Unele pive au o dublă funcționalitate: sint folosite atit pentru piuatul postavului cit și pentru pisat orz³⁶; mai mult chiar, unii pivari „transformă o piuă într-o moară de orz, păstrînd mai departe piuatul, deoarece moara este cam dărăpănată încit nu face să fie reparată...”³⁷. Bazate pe mecanisme de funcționare aproximativ similare, aceste instalații se grupează, își modifică sau adaugă unele elemente care servesc fie la măcinat, fie la pisat orz, fie la presat semințe de in sau cînepă. Astfel, arendatorul din Crizbav cere permisiunea Magistratului să construiască o piuă și să mai adauge o piatră de moară de măcinat pentru îmbunătățirea posesiunii și folosul orașului³⁸. Informații interesante găsim într-un document din 1797 despre asocierea mai multor instalații ce funcționează dependent unele de altele fiecare îndeplinind însă o altă operație: „David Koepe András a construit prima piatră (Läufer) pentru o dîrstă asemenea celor din Zărnești; a doua piatră (Läufer) pune în mișcare un ax (Welle) care servește o moară de pisat scumpie și o alta pentru zeghe. Ciocanele pentru scumpie ar trebui înlăturate și depuse la vîtaf, deoarece o astfel de construcție s-a făcut fără știrea orașului și ar ruina întreaga construcție; a treia piatră (Läufer) pune în mișcare o dîrstă în felul celor obișnuite în Dirste”³⁹. Interpretînd aceste date, oare putem trage concluzia că au existat două tipuri de dîrste în Țara Bîrsei, una „asemenea celor din Zărnești” iar alta „în felul celor obișnuite în Dirste”. Noi investigații în materialul arhivistic sau cercetările de teren vor lămuri desigur înțelesul adevărat al acestor formulări.

II. Un alt aspect semnificativ care dovedește practicarea în mod independent a dîrșăritului și piuăritului de către meșteșugarii nebreslași din Țara Bîrsei, paralel cu breslele brașovene, îl constituie și prezența produselor specifice românești care erau finisate la piuă sau dîrstă. Sint menționate în documente cergile, straietele, saricile, boboul, zeghea, abaua, pănura sau cioarecii, postavuri din care se confecționau unele piese ce făceau parte din componența vechiului port popular bîrsan și textilele care aveau un caracter quasi-funcțional în interiorul țărănesc.

Zeghea pe care breslașii o defineau aceea „specie de postav (textores panni grisii) pe care art. 42 (din statutul breslei, n.ns.) o numește postav cenușiu de un gen mai prost (vilioris sortis)”⁴⁰ cit și pinza grosolană rămîn pînă lîrziu în secolul al XIX-lea produsele de bază, specific populației din Țara Bîrsei, iar dreptul de a le confecționa și comercializa era considerat un privilegiu străvechi pe care meșteșugarii de la sate și-l apărau ori de cite ori era contestat de breslașii brașoveni care voiau să pună sub controlul lor și aceste produse. Și breslașii lucrau un fel de postav asemănător zeghei, tot

³⁴ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1605, p. 431.*

³⁵ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1466, p. 402.*

³⁶ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 716, p. 227.*

³⁷ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 715, p. 227.*

³⁸ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1210, p. 339–340.*

³⁹ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1314, p. 366–367.*

⁴⁰ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 116, p. 71.*

de culoare cenușie, însă mai fin și de calitate mai bună; totuși zeghea era mai des căutată de localnici, fiind mai ieftină decât postavul cenușiu al țesătorului de lână. De fapt, breslele din Brașov încercau să-și extindă sfera de dominație asupra tuturor produselor românilor nebreslași, urmărind să limiteze producția acestora la strictul necesar al gospodăriei; astfel, într-un document din anul 1700 aflăm că „românii din Schei roagă Magistratul să fie menținuți în drepturile pe care le-au avut de la strămoșii lor; acum ... li se interzice să facă „procoțe” (țoale învărgate, *n.n.*) deși aceasta nu e muncă de țesător de lână ci femeile au avut întotdeauna libertatea de a face: ii zeghe făcută din lina de la propriile oi pentru casă și slugi; vreți să ne-o interziceți și să ne-o luați când o găsiți!”⁴¹.

Clima rece din Țara Birsei nu era prielnică pentru a oferi țesătorilor de lână sau postavurilor pentru prelucrat o lână fină ca aceea a oilor țigăi. Din această cauză, chiar și postavurile breslașilor brașoveni erau socolite de calitate inferioară în comparație cu stofele fine importate din Flandra, Silezia, Italia. Postavul ardelenesc era destinat satisfacerii nevoilor orășenilor mijlocii și săraci, ostașilor și exportului în Țara Românească⁴². Locuitorii satelor vecine Brașovului, care se ocupau cu țesutul, foloseau ca materie primă lina țurcană care le era la îndemână, fie că o cumpărau la un preț mic deoarece era din abundență, fie că și-o procurau din surse proprii, oierii din Țara Birsei fiind vestiți prin numărul mare de oi pe care-l aveau. De pildă, un document din 1771 confirmă că „la Brașov se fabrică din lână țurcană, adică de la oile existente aici, pături groase (*hirsuta et villosa*), deoarece acest fel de lână se procură mai comod de aici, pe când lina fină se aduce din Banat și Turcia. Pături nu se fac aici la Brașov decât de soțiile românilor din suburbii, care aproape numai ele singure — soții ocupându-se cu negoțul vara — lucrează pături, iarna însă colaborează și bărbații lor, câștigându-și existența, torcând și țesând. Păturile sînt apoi date la dîrstă”⁴³. Din altă sursă documentară aflăm că românii din Schei se îndeletniceau cu fabricarea straielor; ei cer să nu fie împiedicați de breslele brașovene „să se îndeletnicească ca și pînă acum cu vopsitul țolurilor și straielor. Numărul celor care fabrică țoluri și straie se ridică de la 400—500 contribuabili care singuri își vopsesc lina. Dacă li se va interzice vopsitul vor fi nevoiți să-și mute domiciliul în Țara Românească „deoarece acesta era singurul lor mod de existență”⁴⁴.

Dacă unii locuitori din Schei se ocupau cu fabricarea și vopsitul straielor, alții au devenit dîrstari de cergi, tehnica dîrstitului fiind singura lor meserie cu care își câștigau cele necesare traiului. Astfel, un document din 1782 ne informează că „Murăroiul vâtaf și toți dîrstarii de cergi (*Kotzen-Walker*) arată că din timpuri imemorabile ei singuri au avut permisiunea să vină cu carele lor în zilele de țîrg în oraș și să ia de la oameni cergile care trebuiau date la dîrstă. Cu 40 de ani în urmă zărneștenii au avut să-și ia și ei această libertate dar Magistratul le-a interzis”. Dîrstarii din Schei

⁴¹ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 70, p. 58.*

⁴² Ștefan, Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XV-lea*, Buc., 1954, p. 143.

⁴³ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 470, p. 172.*

⁴⁴ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 208, p. 99.*

au început să fie concurați de cei din Rîșnov sau de colibașii din Branul de jos care vin în oraș și încarcă sub ochii lor carele cu cergi⁴⁵. De aceea, Magistratul hotărăște ca „numai dîrstarii brașoveni (înțelege Schei *n.n.*) să dîrstească cergile de pe teritoriul Brașovului“, iar contravenienții cum a fost de exemplu dîrstarul din Rîșnov“ care a venit la Brașov să încarce cergile nedîrstite și să le ducă la dîrstil⁴⁶ — să fie amendați și să li se confiște cergile.

Locuitorii nebreslași din împrejurimi se îndeletniceau și cu confecționarea traistelor, spre prejudiciul breslei trăistarilor, care era de fapt, singura breslă permisă meșteșugarilor români; ei aveau dreptul să confiște traistele de la cei ce nu se aflau în bresla lor, care confecționau traiste pe ascuns, adică se dedau la „fușerie“. Tot trăistarii breslași aveau libertatea să cumpere păr de capră și „procoțele“ în care se întrețese părul de capră. „Nebreslașii nesocotesc drepturile breslei trăistarilor, lucrînd pe ascuns traiste și pături pentru vînzare. Din această cauză, trăistarii breslași se plîng Magistratului împotriva românului Ilie din Băciu care este un „fușer“ ce îndrăznește nu numai să cumpere păr de capră, ci să și facă traiste (Tanister)“. La fel procedează și locuitorii din Dîrste și Săcele, care cumpără păr de capră, îl amestecă cu lînă și fac pături⁴⁷.

Țesutul zeghei fiind un mijloc de existență pentru populația sătească din Țara Bîrsei, e firesc să capete o asemenea amploare încît să devină o marfă deosebit de căutată și prin urmare prezentă la târgurile din Brașov, concurînd cu postavurile breslașilor vindute însă la un preț mai ridicat. Breslele brașovene caută să reducă producția de zeghe a extrabreslașilor cîl și zona ei de desfacere, cerînd Magistratului să decreteze vînzarea zeghei doar la cele două târguri anuale. Astfel, într-un document din 1798 „Magistratul aduce din nou la cunoștință românilor din districtul Bîrsei care fac zeghe, că prin circulara din 3 aug. 1791 și cea a judecătorecii din 13 aprilie 1794 s-a interzis vînzarea zeghei de către „fușeri“, afară de cele două târguri anuale. Solicitanții pot vinde zeghe în satele din împrejurimi unde nu sînt bresle“⁴⁸ care să fie dezavantajate de concurența lor. Desigur că aceste restricții nu puteau fi respectate de producătorii de zeghe, a căror activitate devenea rentabilă tocmai prin vînzarea zeghei la târgurile din Brașov. De aceea „fușerii“ sînt nevoiți să vîndă zeghe, contrar hotărîrilor Magistratului, „pe ascuns, nu numai la târgul anual ci și la târgurile săptămînale“⁴⁹. Cei ce încăleau acest decret primeau o amendă și li se confisca zeghea. Așa este cazul lui Dumitru Barbu și Dumitru Dinu din Cristian, precum și al lui Pîrvul Riminoiu și Pîrvul Rădăcină din Rîșnov cărora le-au fost confiscate „4 buc. zeghe de 180 coți făcută de ei și adusă pentru vînzare la târgul săptămînal de la Brașov“⁵⁰. De asemenea, în 1792 bresla țesăturilor de lînă

⁴⁵ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 978, p. 288—289.*

⁴⁶ vezi nota 7.

⁴⁷ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 554, p. 191; vezi și Georgeta Stoica și Ileana Deaconescu, Prelucrarea părului de capră în reg. Banat, Oltenia, Argeș, Ploiești, p. 350, comunicare la Sesiunea de comunicări științifice a Muzeelor de etnografie și artă populară, Buc., dec., 1964.*

⁴⁸ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1352, p. 374.*

⁴⁹ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1135, p. 321.*

⁵⁰ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1339, p. 371—372.*

se plinge din nou contra extrabreslașilor, în special al românilor din Cristian care vînd zeghe în zilele de tîrg săptămînal⁵¹.

În afară de localnici, care cumpărau frecvent zeghe pentru îmbrăcăminte, un alt consumator de zeghe țărănească erau regimentele grănicerești stabilite în „satul militar” Tohan; ei preferau zeghea românească în locul postavului breslașilor fiindcă era mai convenabilă ca preț. „În privința plingerii postăvarilor către Magistrat — ne comunică un document din 1778 — că regimentele de graniță întrebunțează zeghe în loc de postav, postăvarii nu pot fi satisfăcuți căci din motive de economie s-a hotărît ca îmbrăcăminte grănicerilor să se procure cu propria cheltuială și din propria industrie”⁵².

Un alt loc de desfacere a produselor românilor meșteșugari din Țara Birsei l-a constituit exportul masiv în Țara Românească, Moldova sau Banat. Astfel, păturile confecționate de ei fie că se vindeau aici (în Transilvania, *n.n.*) fie că erau cumpărate de negustori și vîndute în Țara Românească și Banat”, după cum ne relatează un document din 1771⁵³.

Documentele care ne informează despre piuăritul și dîrstăritul din Țara Birsei, practicat intens în secolul al XVIII-lea, despre produsele care erau date la piuă sau la dîrstă, pot ajuta și prin acest mod la cunoașterea unor genuri ale industriei țărănești și a artei populare (textilele și portul), contribuind astfel la îmbogățirea patrimoniului spiritual al culturii noastre populare.

III. Implicațiile socio-economice care însoțesc practicarea pe scară largă a dîrstăritului și piuăritului de către țaranii din Țara Birsei, se manifestă în cadrul concurenței acerbe între breslașii brașoveni și meșteșugarii sătești nebreslași care depășesc limitele economiei naturale, strict casnice, fiind atrași din ce în ce mai mult de comercializarea produselor lor. De fapt, atît creșterea în număr a instalațiilor de pive și dîrste în această zonă cît și frecvența produselor românești expuse la tîrgurile din Brașov, constituie aspecte semnificative ce generează această concurență.

Unul din factorii care au contribuit la intensificarea conflictelor dintre acești producători este și precumpărarea lîinii de către extrabreslași, intereseși în asigurarea materiei prime. Ei cumpărau lîna înaintea breslelor care erau silite să facă negoț cu acești precumpărători, intermediari între prima sursă și destinația ultimă. Acest lucru le aducea dezavantaje breslașilor căci prețul lîinii în cazul acesta se ridică cu mult, iar lîna pe care reușeau s-o cumpere nu era întotdeauna de calitățile cele mai bune. Precumpărarea lîinii lovește dar în breslași care se alimentau de obicei cu lîna fină importată din Țara Românească și Moldova. De altfel, „decretul aulic din 1784 comunică Magistratului din Brașov că se permite importul lîinii fine din Țara Românească și Moldova pînă cînd se va spori producția în Transilvania”⁵⁴ care nu satisfăcea exigențele breslelor căci „lîna care se găsește aproape de noi și de sub munte este întotdeauna mai grosolană decît lîna de departe sau de Vlașca”⁵⁵.

⁵¹ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1148, p. 323.*

⁵² *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 813, p. 250.*

⁵³ vezi nota 43; vezi și N. Iorga, *Istoria comerțului românesc, epoca veche*, Buc., 1925, p. 295

Din această cauză breslele se adresează în repetate rânduri Magistratului ca să „interzică românilor să facă țoluri și să cumpere lina înaintea lor. Români din Zărnești, Tohan, Săcele și câțiva colibași înstăriți cumpărau lina din Țara Românească. Moldova ba chiar și din Brașov și districtul Birsei, prin intermediul cunoșcuților și rudelor; lina fină o oprese pentru lucrul lor, iar cealaltă o vînd străinilor cu profit bun sau chiar lor dar la un preț ridicat, spre prejudiciul țesăturilor de lină”⁵⁴.

Precumpărarea linii de către „fușeri” este înlesnită și de faptul că la Săcele se afla depozitul produselor care se tranzitau din Țara Românească spre regiunile Transilvaniei. În acest sens, într-un document din anul 1774, postăvarii reclamă Magistratului că întâmpină greutăți în procurarea linii „pentru că sînt nevoiți să o cumpere de la a doua și a treia mînă prin românii din Săcele”⁵⁷. E revelator cazul țaranului Albuț din Satulung căruia i s-au confiscat „7 cai cu 13 saci de lină de oaie și 9 piei de vite” ce urmau apoi să fie vîndute breslașilor la un preț considerabil⁵⁸. De asemenea, într-un act din 1804, „bresa perpetarilor și postăvarilor, ca să se pună capăt precumpărării linii, cer Magistratului să i se permită să confişte lina pe care negustorul grec Mihail Tumburu a depozitat-o la vechiul Șanț Roman (Bratocea, n.n.)”⁵⁹.

Pentru a evita precumpărarea linii se ordonă prin decretul aulic din 12 februarie 1773, la cererea breslelor, instituirea de țiguri speciale la Brașov pentru vînzarea linii. „În fixarea termenului țigului trebuie să se țină seama de timpul cînd se tunc oile în Transilvania și în ținuturile exterioare de unde se aduce lina. Deoarece lina începe să se adune după tunderea oilor, începînd de la finele lunii iulie timp de 40 zile, se hotărăște fixarea țigului de lină la 1 august”⁶⁰.

Sînt luați drept „precumpărători” de către breslași și țaranii din Săcele care cumpărau lina pentru bresa postăvarilor din Sibiu sau Sighișoara. Astfel, lui Dumitru Lupu din Săcele i-a fost sechestrată lina cumpărată din districtul Birsei pe motiv că face de mai mulți ani precumpărarea de lină din Săcele, din care cauză lina a ajuns la prețul enorm de 73 den. ocaua”⁶¹. Lina lui Dumitru Lupu este însă restituită la intervenția guvernului care precizează că dreptul de cumpărare a cetățenilor brașoveni nu se extinde și la sate⁶².

Această concurență are efecte pozitive asupra dezvoltării artei țesutului în satele Țării Birsei, negoțul cu produse românești devine o preocupare constantă pentru meșteșugarii nebreslași, fapt care explică într-o oarecare măsură și frecvența mare a instalațiilor de pive și dirste care trebuiau să satisfacă cerințele pieții.

⁵⁴ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1014, p. 294 – 295.*

⁵⁵ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 998, p. 292.*

⁵⁶ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 140, p. 77.*

⁵⁷ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 638, p. 209.*

⁵⁸ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 391, p. 156.*

⁵⁹ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1546, p. 419.*

⁶⁰ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 540, p. 196 și nr. doc. 586, p. 197.*

⁶¹ *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1503, p. 410.*

⁶² *Ind. textilă ... catalog nr. doc. 1505, p. 410.*

* * *

Ceea ce a favorizat în mod cu totul deosebit dezvoltarea masivă a piuăritului și dirstăritului în Țara Birsei a fost abundența materiei prime și existența condițiilor hidrofizice prielnice, iar ceea ce a menținut acest meșteșug practicat intens, până târziu la începutul secolului al XX-lea, a fost portul popular ale cărei piese lucrate din lână, ca și o serie de textile de uz gospodăresc nu se puteau lucra decât la pive, dirste, viltori⁶³.

Piuăritul și dirstăritul din Țara Birsei se dovedește a fi un fenomen complex, de o certă însemnătate, care e în măsură să ne releve aspecte istorico-etnografice ce contribuie la îmbogățirea unuia din sectoarele importante ale culturii noastre populare — meșteșugurile sătești. Astfel, abundența materialelor documentare referitoare la dirstărit și piuărit, cit și unele implicații socio-economice care au tangențe cu acest meșteșug, vin să confirme și să dezvăluie o realitate etnografică care a existat, definitiv în viața satelor din Țara Birsei mai ales în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

⁶³ Cornel, Irimie, *Pivele și viltortle din Mărgintimea Sibului și de pe Valea Sebeșului în Studii și comunicări*, 2, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1956, p. 68.

URKUNDLICHE QUELLEN BETREFFEND DIE WALKMÜHLEN AUS DEM BURZENLAND IM 18. UND 19. JAHRHUNDERT

(AUSAMMENFASSUNG)

Anhand von Urkunden aus dem Kreisstaatsarchiv von Braşov (Kronstadt) geht die Arbeit auf verschiedene quellenmäßig erfassbare Aspekte betreffend die Walkmühlen im Burzenland im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts ein. In der Arbeit wird nur dies Burzenländer Gewerbe dargestellt, das durch den Aufschwung der Warenproduction in dieser Zeit einen immer größeren Umfang erreichte, und die beschränkte häusliche Produktion im Rahmen der bäuerlichen Naturalwirtschaft bei den rumänischen Bauern ersetzte.

Die Arbeit beschreibt auch die Zünfte aus Braşov (Kronstadt) — Wolle Weber, Tuchmacher und Raschmacher — die einen bestimmten Einfluß auf die Entwicklung der Walkmüllerei hatten.

Um den intensiven Betrieb der Walkmüllerei durch nicht zünftige Handwerker aus den Dörfern aufzuzeigen, wird auf die große Anzahl dieser Anlagen im Burzenland hingewiesen, die sich im Besitz rumänischer Walkmüller befanden. Besonders dafür spezialisiert waren die Gegenden am Timiş (Tömösch), bei Bran (Törzburg) und bei Zărneşti.

Im zweiten Kapitel beschreibt die Verfasserin die spezifischen rumänischen Stoffe, die in den Walkmühlen bearbeitet wurden. Größere Tücher waren „zeghea“, „boboul“, „pănura“ und „cioarecii“, aus denen verschiedene Stücke der Werktagstracht hergestellt wurden, ferner eine Art ärmelloser Kapuzenmäntel „sarica“, den die Männer aus der Oberen Vorstadt Scheii Braşovului trugen, dann Decken „şoluri“, die in keiner rumänischen Innenausstattung fehlten. So werden zusätzliche Informationen über die Walkmüllerei im Burzenland gewonnen.

Im dritten Kapitel wird auf die sozialen Aspekte eingegangen, die im Zusammenhang mit der bedeutenden Entwicklung der dörflichen Textilindustrie im Burzenland stehen. Dabei wird die Konkurrenz zwischen den nichtzünftigen Handwerkern aus den Dörfern der Umgebung von Braşov (Kronstadt) und den Wolle verarbeitenden Zünften aus der Stadt beschrieben, z.B. der Vorkauf der Wolle durch die ersteren.

Zusammenfassend kann gesagt werden, daß die Arbeit anhand der Entwicklung der Walkmüllerei eine ethnographische Realität darzustellen versucht, die für das Burzenländer Dorf im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts kennzeichnend war.